

GRIGOL BERADZE

G. TSERETELI INSTITUTE OF ORIENTAL STUDIES OF ILIA STATE UNIVERSITY
 GEORGIAN NATIONAL MUSEUM
orientge@hotmail.com

THE BLIND QAJAR PRINCE: ON A RARE IRANIAN MINIATURE OF THE NINETEENTH CENTURY FROM THE GEORGIAN NATIONAL MUSEUM

Abstract

This article discusses a rare watercolor portrait of the Qajar prince Ḥasan-‘Ali Mirza, which is being preserved in the Oriental Collection of the Georgian National Museum.

Keywords: Qajar art; Persian miniatures of the Qajar epoch; Ḥasan-‘Ali Mirza Shoja‘ al-Ṣaltaneh; Painter Aqa Bala; Georgian National Museum.

In this article, we would like to present and briefly discuss a rare and hitherto unpublished Persian miniature from the very rich and diverse collection of the Qajar period paintings, preserved in the Georgian National Museum (more precisely it the Oriental Art Fund of the Shalva Amiranashvili Museum of Fine Arts). On the watercolor miniature, painted on a single piece of paper (Inventory No. sxm/ag. 132; size: 21x16.5 cm), is depicted a kneeling elderly man with a white mustache and a long white pointed beard, wearing a black lambskin hat (*kolah*) pulled down over his eyebrows. On the light blue and white striped inner clothes, he wears a dark brown kaftan with short sleeves and long fields. He is leaning his back on two oblong-shaped big pinkish pillows (*muttaka*) with vertical stripes and tassels on one end (Pic. 1). On the painting’s upper right corner (from the viewer), alongside with the man’s headwear, there is a Persian explanatory inscription in two lines (basically signature of the painter), which informs us about the person on the portrait and the name of the painter. Although there is no specific date in the inscription, we consider it to be done by the end of the 1840s or the beginning of the 1850s (on this, see below). The Persian inscription reads:

تصویر حسنعلی میرزای مکفوف البصر // عمل آقا بالا
 “*Tasvīr-e Ḥasan-‘Alī Mīrzā-ye makfūf al-basar // ‘amal-e Āqā Bālā*”
 “Picture of the blind Hasan-‘Ali Mirza. // The work of Aqa Bala”

As we learn from the inscription, the man in the miniature is Prince Hasan-‘Ali Mirza and his portrait was painted by Aqa Bala. It is worth mentioning that additional five other miniatures signed by the same painter of the Qajar period are preserved in the Oriental Collection of Shalva Amiranashvili Museum of Fine Arts (Georgian National Museum), and four of them have already been published (Koshoridze, Dgebuadze, Beradze 2013, 439, 442-443, 455, 459-460, Figs. 11, 19, 22; Adamova 2010, 331; Adamova 2010, 390). It must be also pointed out that for professional growth reasons the Iranian painter Aqa Bala paid several visits to Transcaucasia where he got acquainted with the methods and techniques of European academic painting in Baku and Tbilisi (Karimzadeh Tabrizi 1985, 3; Adamova 1996, 331, № 91; Adamova 2010, 390-391, № 152; “Aqa Bala Naqqash” 2006).

The question arises: who is Hasan-‘Ali Mirza and why the author of the inscription (most probably the painter) calls him “the blind” (*makfuf al-basar*)?

Hasan-‘Ali Mirza (1790-1854), widely known by his title “Shoja‘ al-Ṣaltane”, was one of the princes of the Qajar royal family, the sixth son of Fath-‘Ali Shah Qajar (r. 1797-1834), who in different years ruled (as a prince-governor) first Tehran, Bastam and Jajarm (in 1804-1816), then Khorasan (in 1817-1827), and later Kerman and Yazd (in 1828-1835). Hasan-‘Ali Mirza, distinguished by his talents, courage and military successes, had a very tense relationship with his half-brother, the crown prince ‘Abbas Mirza Nayeb al-Saltane (1789-1833). After the conclusion of the famous Torkmanchay Treaty of

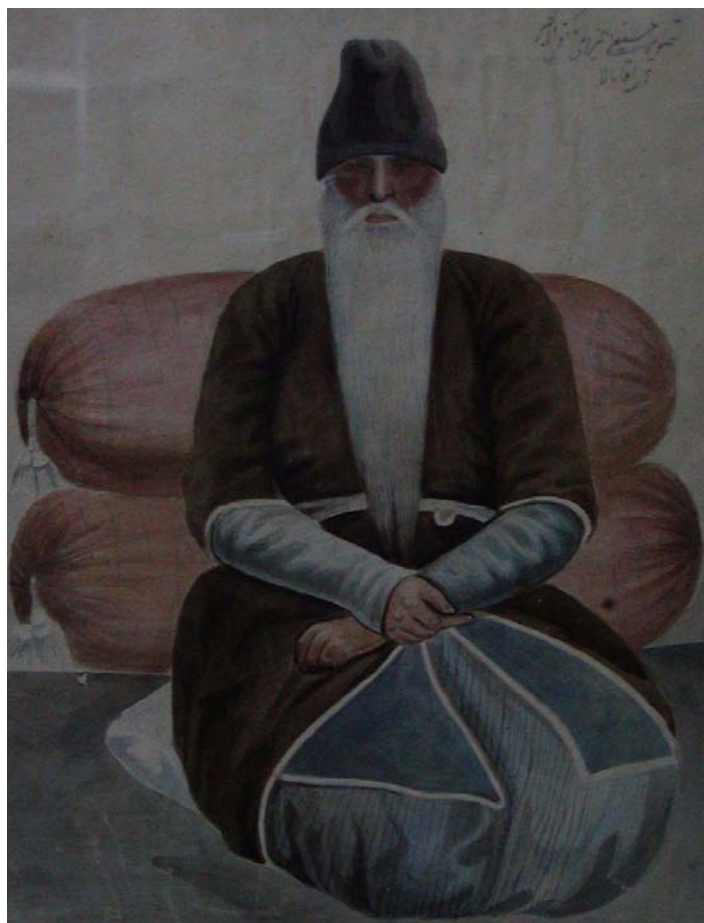
1828, he asked Fath-‘Ali Shah to give him the crown prince’s title “Nayeb al-Saltane”, and declared his readiness to lead the Iranian army and continue military operations against the Russians. However, the shah did not accept this proposal and sent Hasan-‘Ali Mirza to Kerman and Yazd as the new prince-governor of these provinces (Bamdad 1968, 374-375). Hasan-‘Ali Mirza’s elder full brother Hosayn-‘Ali Mirza Farmanfarma (1789-1835) ruled the province of Fars as a prince-governor since 1799. He, too, like his younger brother Hasan-‘Ali Mirza, was openly hostile to ‘Abbas Mirza Nayeb al-Saltane and the latter’s son Mohammad Mirza, who soon became the shah of Iran. Very rich and powerful Hosayn-‘Ali Mirza considered himself the only real and worthy heir of Fath-‘Ali Shah’s throne, and he often showed his open disobedience to the country’s central authorities.

In the early 1830s, Hasan-‘Ali Mirza Shoja‘ al-Saltane actively supported his elder full brother Hosayn-‘Ali Mirza Farmanfarma in his fight for the Iranian throne. After Fath-‘Ali Shah’s death (24 October 1834) and Mohammad Shah’s (r. 1834-1848) ascension to the throne in Tehran, Hosayn-‘Ali Mirza Farmanfarma immediately announced himself as Iranian shah in Shiraz (a formal enthronement took place on 4 December 1834). At the same time, coins were struck in the name of “Hosayn-‘Ali Shah” (gold and silver coins in Shiraz and silver coins in Kerman and Yazd), and his name was also read in the Friday sermon (*khutba*). The self-styled shah’s reign in Shiraz, however, lasted only some months. Military groups sent by Mohammad Shah defeated supporters of Hosayn-‘Ali Mirza Farmanfarma. The rebellious prince was seized and taken to Tehran where he soon died in confinement on 22 July 1835 from cholera (Bamdad 1968, 376-377, 438-442; Hambly 1999; Watson 1866, 282-286; Rezaqoli Mirza 1967, 40ff, 734ff; Khurmuji 1965, 24; ‘Azod ad-Dowle 1997, 209, 251-252; Sepehr 1998, 595-596, 630-632, 638-640; E‘tezzad al-Saltane 1991, 432-434, 439; Khavari Shirazi 2001, 931, 937-938, 976-978; Jahangir Mirza 1958, 222, 233-234; Fasa‘i 1988, 761-767; Hedayat 2001, 8160-8162; Sykes 1915, 427-428; Poole 1887, lx, lxxiv; Rabino di Borgomale 1945, 69; Hambly 1991, 154-155, 164-165, 168, 172-173; Greaves 1991, 390-391; Calmard 2004; Ghadimi Gheydari 2010, 94, 97, 99-100).

As for the younger brother and co-fighter of Hosayn-‘Ali Mirza Farmanfarma, Hasan-‘Ali Mirza Shoja‘ al-Saltane, who is depicted in the Iranian miniature of our present interest from the Georgian National Museum, he, too, was captured in the same year of 1835 and was blinded in both eyes. The blinded prince was soon sent from Tehran to Ardabil and confined in the local prison fortress, from where he was transferred into Tabriz prison in 1837. When Naser al-Din Shah (r. 1848-1896) ascended the throne, he ordered to release Hasan-‘Ali Mirza from prison and allowed him to live in the capital city of Tehran; however, due to the blindness and thirteen-years of imprisonment, his health was already seriously shattered. In addition, it should also be remarked that Hasan-‘Ali Mirza Shoja‘ al-Saltane was at the same time a poet: he wrote his poems in Farsi under the pen-name “Shekaste” and continued to write poetry until his death. This unfortunate and ill-fated Iranian prince passed away in 1854 in Tehran, from where his body was taken to Karbala’ (Iraq) and was buried near the sacred shrine of Imam Hosayn. (Bamdad 1968, 367-378; Ghahreman 2015-2018, I-XXI*; Watson 1866, 283-286; Rezaqoli Mirza 1967, 60ff; Khurmuji 1965, 24; ‘Azod ad-Dowle 1997, 185, 217-221; Sepehr 1998, 638-640, 649; E‘tezzad al-Saltane 1991, 432-434, 439; Khavari Shirazi 2001, 931, 937-938, 979; Jahangir Mirza 1958, 222, 233-234, 241; Fasa‘i 1988, 761-767; Hedayat 2001, 8160-8162, 8173; Mo‘allem Habibabadi 1985, 156-157; Hambly 1991, 164-165; Ghadimi Gheydari 2010, 94, 97, 99-100).

Most probably, the portrait of Hasan-‘Ali Mirza, which we focus our attention on, must be painted by the painter Aqa Bala in the last period of the blinded Qajar prince’s biography, between 1848 and 1854, when he was allowed to live in Tehran after his release from prison and where he spent last five or six years of his life. Our special interest in this miniature increases also the fact that only one graphic picture of the blind Hasan-‘Ali Mirza Shoja‘ al-Saltane, related to the last period of his life, was known to us until presently. Reference is to a black-and-white portrait of the above blind prince, published by the late Mehdi Bamdad about fifty years ago from his own or some other private collection (Fig. 2). The portrait is made by an unknown painter presumably in Tehran in the early 1850s. The blind Qajar prince is depicted in this painting in similar head-wear, with a similar long white beard, and sitting in a similar pose, but wearing a long sleeve kaftan and holding prayer beads (*tasbeħ*) in his right hand (Bamdad 1999, 377; Qahraman 2015, I). Now this graphic work by an anonymous painter from one of the Tehran collections is complemented with the above described watercolor portrait, painted by Aqa Bala and preserved at the Oriental Collection of the Georgian National Museum.

* I am most grateful to Prof. Rouzbeh Ghahreman (University of Alberta, Edmonton, Canada) for putting this publication at my disposal.

Pic. 1

Fig. 2

References:

- Adamova, Adel T. 1996. *Persidskaya zhivopis' i risunok XV-XX vekov. Katalog kolleksii*. Sankt-Peterburg: izdatel'stvo "Slaviya".
- Adamova, Adel T. 2010. *Persidskaie rukopisi, zhivopis' i risunok XV-nachala XX veka. Katalog vystavki*. Sankt-Peterburg: izdatel'stvo Gosudarstvennogo Ermitazha.
- "Aqa Bala Naqqash". 1385/2006. *Aftab*, 22 Shahrivar 1385/13 September 2006 (see online publication: <http://www.aftabir.com/lifestyle/view/68302/آقا-بالا-نقاش>).
- 'Azod ad-Dowle, Soltan Ahmad Mirza 1376/1997. *Tarikh-e 'Azodi*, ba touzihat va ezafati az 'Abd al-Hosayn Nava'i. Tehran: Nashr-e 'Elmi.
- Bamdad, Mehdi. 1347/1968. *Sharh-e hal-e rejal-e Iran dar qarn-e 12, 13, 14-e hejri*, Vol. I. Tehran: Entesharat-e Zavvar.
- Calnard, Jean. 2004. "MOHAMMAD SHAH QĀJĀR", *Encyclopaedia Iranica* (online publication: <http://www.iranicaonline.org/articles/mohammad-shah>).
- E'tezad al-Saltane, 'Aliqoli Mirza. 1370/1991. *Eksir al-Tavarikh*, be-ehteam-e Jamshid Kayanfar. Tehran: Nashr-e Wisman.
- Fasa'i, Haj Mirza Hasan Hosayni. 1367/1988. *Farsname-ye Naseri*, tashih va tahshiye az Mansur Rastgar Fasa'i, Vol. I. Tehran: Entesharat-e Amir Kabir.
- Ghadimi Gheydari, 'Abbas. 1389/2010. "Bohran-e janeshini dar dowlat-e Qajar (az ta'sis ta jolus-e Mohammad Shah Qajar)", *Pazhuheshha-ye Tarikhi*, Vol. II, No. 1 (5). Isfahan: Daneshkade-ye Adabiyat va 'Olum-e Ensani-ye Daneshgah-e Esfahan: 87-106.
- Ghahreman, Rouzbeh. 2015-2018. "Navvab Hasan-'Ali Mirza-ye Shoja' al-Saltane (I-XXI)", Qajar Heritage (<https://www.facebook.com/groups/602684319834522/permalink/604158156353805/>; <https://www.facebook.com/groups/602684319834522/permalink/1096458513790431/>).
- Greaves, Rose. 1991. "Iranian Relations with Great Britain and British India, 1798-1921", *The Cambridge History of Iran*, Vol. 7, edited by Peter Avery, Gavin Hambly and Charles Melville. Cambridge: Cambridge University Press: 374-425.
- Hambly, Gavin R. G. 1991. "Iran during the Reign of Fath 'Alī Shāh and Muhammad Shāh", *The Cambridge History of Iran*, Vol. 7, edited by Peter Avery, Gavin Hambly and Charles Melville. Cambridge: Cambridge University Press: 144-173.
- Hambly, Gavin R. G. 1999. "FARMĀNFARMĀ, HOSAYN-'ALĪ MĪRZĀ(1789-1835)", *Encyclopaedia Iranica* (online publication: <http://www.iranicaonline.org/articles/farmanfarma-hosayn-ali-mirza>).
- Hedayat, Rezaqoli Khan. 1380/2001. *Tarikh-e Rowzat al-Safa-ye Naseri*, tashih va tahshiye-ye Jamshid Kayanfar, Vol. X. Tehran: Entesharat-e Asatir.
- Jahangir Mirza. 1337/1958. *Tarikh-e No*, be-sa'i va ehtemam-e 'Abbas Eqbal. Tehran: Entesharat-e 'Elm.
- Karimzadeh Tabrizi, Mohammad-'Ali. 1363/1985. *Ahval va asar-e naqqashan-e qadim-e Iran va barkhi az mashahir-e negargar-e Hend va 'Osmani*, Vol. I. London.
- Khavari Shirazi, Mirza Fazlallah. 1380/2001. *Tarikh-e Zu 'l-Qarnayn*, tashih va tahqiq: Naser Afshar-Far, Vol. II. Tehran: Entesharat-e Ketabkhane, Muzeh va Markaz-e Asnad-e Majles-e Showra-ye Eslami.
- Khurmuji, Mohammad Ja'far. 1344/1965. *Tarikh-e Qajar – Haqayeq al-Akhbar-e Naseri*, be-kushesh-e Hosayn Khadiv-Jam. Tehran: Entesharat-e Zavvar.
- Koshoridze, Irina, Dgebuadze, Marina, Beradze, Grigol. 2013. "Akhali mkhatvruli tendentsiebi da portretis problema XIX saukunis iranul miniatiurul khelovnebash", *Sakartvelos Erovnuli Muzeumis Moambe*, IV (49-B), Sazogadoebriv metsnierebata seria. Tbilisi: Sakartvelos Erovnuli Muzeumi: 432-461.
- Mo'alleem Habibabadi, Mirza Mohammad-'Ali. 1364/1985. *Makarem al-Asar dar ahval-e rejal-e do qarn-e 13 va 14-e hejri*, Vol. I. Isfahan: Mo'assese-ye Nashr-e Nafayes-e Makhtutat.
- Poole, Reginald S. 1887. *The Coins of the Shāhs of Persia*. London: Longmans & Co.
- Rabino di Borgomale, H.L. 1945. *Coins, Medals and Seals of the Shāhs of Īrān, 1500-1941*. Hertford: S. Austin and Sons, Ltd.
- Rezaqoli Mirza. 1346/1967. *Safarname-ye Rezaqoli Mirza nave-ye Fath-'Ali Shah dar bare-ye ahval-e khod va 'amuha va baradaranash dar Iran va Orupa va vaqaye'-e salha-ye avval-e saltanat-e Mohammad Shah*, be-kushesh-e Asghar Farmanfarma'i Qajar va Sa'id Nafisi. Tehran: Entesharat-e Daneshgah-e Tehran.

- Sepehr, Mohammad-Taqi Lesan al-Molk. 1377/1998. *Nasekh al-Tavarikh: Tarikh-e Qajariye*, be-tashih-e Jamshid Kayanfar, Vol. II. Tehran: Entesharat-e Asatir.
- Sykes, Sir Percy M. 1915. *A History of Persia*, Vol. II. London: Macmillan and Co.
- Towhidi, Faegh, Heidari, Ebrahim. 2017. *Gozaresh-e ma'muriyyat be keshvar-e Gorjestan tabestan-e 1378-e hejri shamsi*, Tehran: Pazhuheshgah-e Mirath-e Farhangi va Gardeshgari, 1396/2017.
- Watson, Robert G. 1866. *A History of Persia from the Beginning of the Nineteenth Century to the Year 1858*. London: Smith, Elder and Co.
- <http://tehranauction.com/auction/agha-bala-naghashbashi-nasari-era/>
- <https://nl.pinterest.com/pin/481603753889650336/>

გრიგოლ ბერაძე

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის

გ. წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი

საქართველოს ეროვნული მუზეუმი

orientge@hotmail.com

უსინათლო ყაჯარი უფლისწული (მეცხრამეტე საუკუნის ერთი იშვიათი ირანული მინიატიურის შესახებ საქართველოს ეროვნული მუზეუმიდან)

რეზიუმე

სტატიაში განხილულია ყაჯარი უფლისწულის ჰასან-‘ალი მირზას იშვიათი აკვარელის პორტრეტი, რომელიც დაცულია საქართველოს ეროვნულ მუზეუმის აღმოსავლურ კოლექციაში.

საკვანძო სიტყვები: ყაჯარული მხატვრობა; ყაჯართა ეპოქის ირანული მინიატიურები; ჰასან-‘ალი მირზა შოჯა‘ ალ-სალტანე; მხატვარი აყა ბალა; საქართველოს ეროვნული მუზეუმი.

წინამდებარე სტატიაში გვინდა წარმოვადგინოთ და მოკლედ განვიხილოთ მეცხრამეტე საუკუნის ერთი იშვიათი და აქამდე გამოუქვეყნებელი ირანული მინიატიურა ყაჯართა პერიოდის მხატვრობის ნიმუშების იმ მეტად მდიდარი და მრავალფეროვანი კოლექციიდან, რომელიც დაცულია საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში (უფრო კონკრეტულად კი შალვა ამირანაშვილის სახელობის ხელოვნების მუზეუმის აღმოსავლური ხელოვნების ფონდში). ქალაქის ცალკე ფურცელზე აკვარელით შესრულებულ ამ მინიატიურაზე (საინვენტარო № სხმ/ად. 132; ზომები: 21 x 16,5 სმ) გამოსახულია მუხლმოყრით მჯდომი ასაკოვანი მამაკაცი თეთრი უღვაშებით, ბოლოწაწვეტებული გრძელი თეთრი წვერებით და წარბებამდე ჩამოფხატული შავი კრაველის თავსაბურავით (ქოლაჰ). ღია ცისფერ და ზოლებიან შიდა სამოსზე მას მოკლემკლავებიანი და გრძელკალთებიანი მუქი ყავისფერი ხიფთანი აცვია და ზურგით ის ვერტიკალური ზოლებით გაწყობილ და ცალ მხარეს ფოჩვებით შემკულ ორ დიდ მოვარდისფრო მუთაქას ეყრდნობა (სურ. 1). ნახატის ზედა მარჯვენა (ჩვენგან) კუთხეში, მამაკაცის თავსაბურავის გასწვრივ, არის ორსტრიქონიანი სპარსული განმარტებითი წარწერა (არსებითად მხატვრის ხელმოწერა), რომელიც გვაუწყებს პორტრეტირებული პიროვნების ვინაობასა და აგრეთვე მხატვრის სახელს. მართალია, რაიმე კონკრეტული თარიღი წარწერაში მითითებული არ არის, მაგრამ ვვარაუდობთ, რომ მინიატიურა შესრულებული უნდა იყოს 1840-ანი წლების მიწურულს ან 1850-ანი წლების დამდეგს (ამის შესახებ იხ. ქვემოთ). სპარსულ წარწერაში ვკითხულობთ:

تصویر حسنعلی میرزای مکفوف البصر // عمل آقا بالا

“*Tasvīr-e Hasan-‘Alī Mīrā-ye makfūf al-basar // ‘amal-e Āqā Bālā*”.

„უსინათლო ჰასან-‘ალი მირზას სურათი. // აყა ბალას ნამუშევარი“.

როგორც წარწერიდან ირკვევა, მინიატიურაზე გამოსახული მამაკაცი გახლავთ უფლისწული ჰასან-‘ალი მირზა და მისი ეს პორტრეტი შესრულებულია აყა ბალას მიერ. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ საქართველოს ეროვნული მუზეუმის აღმოსავლურ

კოლექციაში დაცულია ყაჯართა პერიოდში მოღვაწე ამ მხატვრის ხელმოწერილი კიდევ ხუთი სხვა მინიატიურა, რომელთაგან ოთხი უკვე გამოქვეყნებულია (კოშორიძე, დგებუაძე, ბერაძე 2013, 439, 442-443, 455, 459-460, სურ. 11, 19, 22; Адамова 2010, 331; Адамова 2010, 390). აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ პროფესიული დაოსტატების მიზნით ირანელი მხატვარი აყა ბალა რამდენჯერმე ესტუმრა ამიერკავკასიას, სადაც ის ბაქოსა და თბილისში გაეცნო ევროპული აკადემიური მხატვრობის მეთოდებსა და ტექნიკას (Karimzadeh Tabrizi 1985, 3; Адамова 1996, 331, № 91; Адамова 2010, 390-391, № 152; “Aqa Bala Naqqash” 2006).

ისმის კითხვა: ვინ არის ჰასან-‘ალი მირზა და რატომ მოიხსენიებს მას წარწერის ავტორი (ალბათ თვით მხატვარი) „უსინათლოდ“ (*მაქფუფ ალ-ბასარ*)?

ჰასან-‘ალი მირზა (1790-1854), ცნობილი საპატიო ტიტულით „მოჯა‘ ალ-სალტანე“, იყო ირანის ყაჯართა სამეფო საგვარეულოს ერთ-ერთი უფლისწული, ფათჰ-‘ალი შაჰ ყაჯარის (1797-1834) მეექვსე ვაჟიშვილი, რომელსაც სხვადასხვა წლებში საუფლისწულოდ ჩაბარებული ჰქონდა სამართავად ჯერ თეირანი, ბასტამი და ჯაჯარმი (1804-1816 წწ.), შემდეგ ხორასანი (1817-1827 წწ.) და ბოლოს ქერმანი და იეზდი (1828-1835 წწ.). თავისი ნიჭით, სიმამაცით და სამხედრო წარმატებებით გამორჩეულ ჰასან-‘ალი მირზას მეტად დამაბული ურთიერთობა ჰქონდა მის ნახევარძმასთან, ტახტის მემკვიდრე უფლისწულ ‘აბას მირზა ნაიებ ალ-სალტანესთან (1789-1833): 1828 წლის ცნობილი თურქმანჩაის საზავო ხელშეკრულების დადების შემდეგ, მან ფათჰ-‘ალი შაჰს თხოვა, რომ ტახტის მემკვიდრე უფლისწულის ტიტული „ნაიებ ალ-სალტანე“ მისთვის გადაეცა, და გამოთქვა თავისი მზადყოფნა, რომ ჩასდგომოდა სათავეში ირანის არმიას და რუსების წინააღმდეგ სამხედრო ოპერაციები გაეგრძელებია, თუმცა შაჰმა ეს წინადადება არ მიიღო და ჰასან-‘ალი მირზა ქერმანსა და იაზდში გაგზავნა ამ პროვინციების ახალ მმართველად (Bamdad 1968, 374-375). ჰასან-‘ალი მირზას უფროსი ძმა (ალალი ძმა მამითაც და დედითაც) ჰოსეინ-‘ალი მირზა ფარმანფარმა (1789-1835) 1799 წლიდან საუფლისწულოდ ფარსის პროვინციას განაგებდა და თავისი უმცროსი ძმის მსგავსად ისიც მტრულად იყო განწყობილი როგორც ‘აბას მირზა ნაიებ ალ-სალტანეს, ისე ამ უკანასკნელის ვაჟის მოჰამად მირზას მიმართ, რომელიც მალე ირანის შაჰი გახდა. ძალზე მდიდარი და ძლიერი ჰოსეინ-‘ალი მირზა ფარმანფარმა თავის თავს ირანის ტახტზე ფათჰ-‘ალი შაჰის ერთადერთ რეალურ და ღირსეულ მემკვიდრედ მიიჩნევდა და ხშირად ქვეყნის ცენტრალური ხელისუფლებისადმი ღია დაუმორჩილებლობასაც ამჟღავნებდა.

1830-იანი წლების დამდეგს ჰასან-‘ალი მირზა მოჯა‘ ალ-სალტანე სწორედ თავისი ალალი უფროსი ძმის ჰოსეინ-‘ალი მირზა ფარმანფარმას აქტიური მხარდამჭერი იყო ტახტისთვის ბრძოლაში. ფათჰ-‘ალი შაჰის გარდაცვალებისა (1834 წლის 24 ოქტომბერი) და თეირანში ტახტზე მოჰამად შაჰის (1834-1848) ასვლისთანავე უფლისწულმა ჰოსეინ-‘ალი მირზა ფარმანფარმამ შირაზში თავისი თავი დაუყოვნებლივ ირანის შაჰად გამოაცხადა (ოფიციალურად ტახტზე ის 1834 წლის 4 დეკემბერს ავიდა). იმავდროულად „ჰოსეინ-‘ალი შაჰის“ სახელზე მონეტები მოიჭრა (შირაზში ოქროსა და ვერცხლის მონეტები, ქერმანსა და იეზდში ვერცხლის) და მისი სახელი პარასკევის „ხუტბაში“ იქნა მოხსენიებული. მაგრამ ამ თვითგამოცხადებული შაჰის მეფობა შირაზში მხოლოდ რამდენიმე თვე გაგრძელდა. მოჰამად შაჰის მიერ წარგზავნილმა სამხედრო შენაერთებმა ჰოსეინ-‘ალი მირზას მომხრეები დაამარცხეს, ხოლო თვით ეს მეამბოხე უფლისწული დაატყვევეს და ქალაქ თეირანში ჩაიყვანეს, სადაც ის ტუსალობაში მალევე ხოლერისგან გარდაიცვალა 1835 წლის 22 ივლისს (Bamdad 1968, 376-377, 438-442; Hambly 1999; Watson 1866, 282-286; Rezaqoli Mirza 1967, 40ff, 734ff; Khurmuji 1965, 24; ‘Azod ad-Dowle 1997, 209, 251-252; Sepehr 1998, 595-596, 630-632, 638-640; E‘tezad al-Saltane 1991, 432-434, 439; Khavari Shirazi 2001, 931, 937-938, 976-978; Jahangir Mirza 1958, 222, 233-234; Fasa‘i 1988, 761-767; Hedayat 2001, 8160-8162; Sykes 1915, 427-428; Poole 1887, lx, lxxiv; Rabino di Borgomale 1945, 69; Hambly 1991, 154-155, 164-165, 168, 172-173; Greaves 1991, 390-391; Calmard 2004; Ghadimi Gheydari 2010, 94, 97, 99-100).

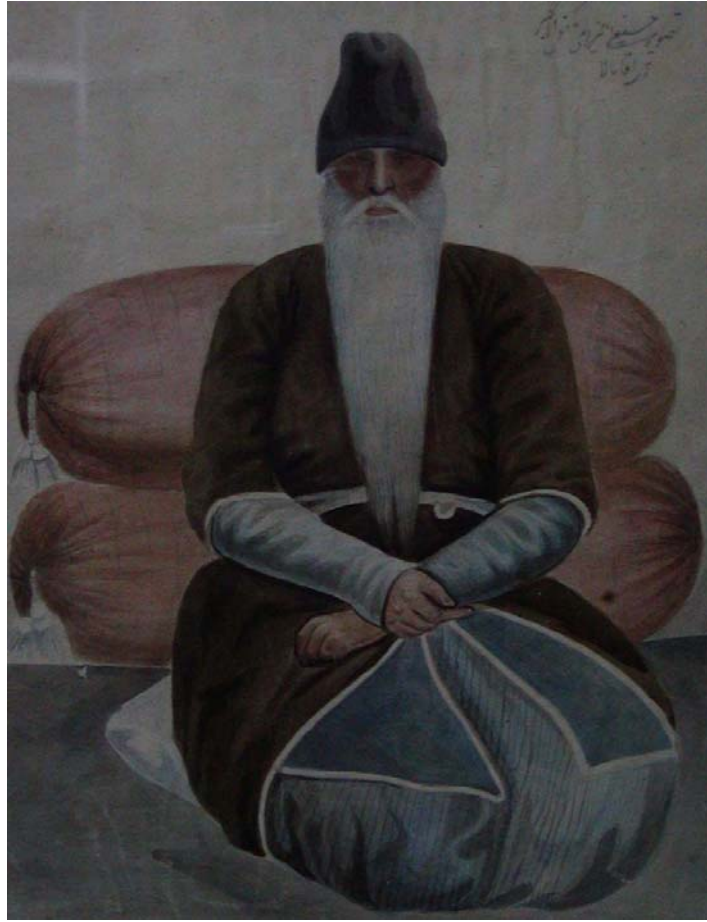
რაც შეეხება ჰოსეინ-‘ალი მირზა ფარმანფარმას უმცროს ძმასა და თანამებრძოლს ჰასან-‘ალი მირზა მოჯა‘ ალ-სალტანეს, რომელიც გამოსახულია ჩვენთვის ამჟერად

საინტერესო ირანულ მინიატიურაზე საქართველოს ეროვნული მუზეუმიდან, ისიც იმავე 1835 წელს დაატყვევეს და დააბრმავეს (თვალეები დასთხარეს). თვალედათხრილი უფლისწული მალე თეირანიდან არდებილში გაგზავნეს და იქაურ ციხეში გამოკეტეს, საიდანაც ის 1837 წელს ქალაქ თავრიზის ციხეში გადაიყვანეს. ირანის ტახტზე ნასერ ალ-დინ შაჰის (1848-1896) ასვლის შემდეგ კი ჰასან-ლი მირზა შაჰის განკარგულებით ციხიდან გამოუშვეს და მას სატახტო ქალაქ თეირანში ცხოვრების ნება დართეს, თუმცა სიბრმავისა და ცამეტწლიანი პატიმრობის გამო მისი ჯანმრთელობა იმ დროისათვის უკვე სერიოზულად იყო შერყეული. აქვე დამატებით ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ჰასან-ალი მირზა შოჯა' ალ-სალტანე იმავე დროს პოეტიც იყო: თავის ნაწარმოებებს ის თხზავდა სპარსულ ენაზე „შექასთეს“ ლიტერატურული ფსევდონიმით და სიცოცხლის ბოლომდე განაგრძობდა ლექსების წერას. ეს უიღბლო და ბედკრული ირანელი უფლისწული გარდაიცვალა 1854 წელს თეირანში, საიდანაც მისი ცხედარი გადასვენეს და დაკრძალეს ქარბალაში (ერაყი), იმამ ჰოსაინის წმინდა აკლდამის სიახლოვეს (Bamdad 1968, 367-378; Ghahreman 2015-2018, I-XXI*; Watson 1866, 283-286; Rezaqoli Mirza 1967, 60ff; Khurmujji 1965, 24; 'Azod ad-Dowle 1997, 185, 217-221; Sepehr 1998, 638-640, 649; E'tezad al-Saltane 1991, 432-434, 439; Khavari Shirazi 2001, 931, 937-938, 979; Jahangir Mirza 1958, 222, 233-234, 241; Fasa'i 1988, 761-767; Hedayat 2001, 8160-8162, 8173; Mo'allem Habibabadi 1985, 156-157; Hambly 1991, 164-165; Ghadimi Gheydari 2010, 94, 97, 99-100).

საფიქრებელია, რომ ჰასან-ალი მირზა შოჯა' ალ-სალტანეს ჩვენთვის საინტერესო პორტრეტი მხატვარ აყა ბალას მიერ შესრულებული უნდა იყოს ამ უსინათლო ყაჯარი უფლისწულის ცხოვრების ბოლო პერიოდში, ანუ 1848-1854 წლებს შორის, როდესაც მან თავრიზის ციხიდან გამოშვების შემდეგ თეირანში დასახლების ნებართვა მიიღო და იქ გაატარა თავისი ცხოვრების უკანასკნელი ხუთი თუ ექვსი წელი. ამ მინიატიურისადმი ჩვენს ინტერესს ზრდის ის გარემოებაც, რომ აქამდე ჩვენთვის ცნობილი იყო უსინათლო ჰასან-ალი მირზა შოჯა' ალ-სალტანეს ცხოვრების ბოლო პერიოდთან დაკავშირებული მხოლოდ ერთი შავ-თეთრი გრაფიკული სურათი, რომელიც დაახლოებით ამ ორმოცდაათი წლის წინ გამოაქვეყნა აწ განსვენებულმა მეჭვი ბამდადმა თავისი პირადი თუ რომელიღაც სხვა პირის კერძო კოლექციიდან (სურ. 2). ეს პორტრეტი შესრულებულია უცნობი მხატვრის მიერ, სავარაუდოდ 1850-იანი წლების დამდეგს ქ. თეირანში. მასზე ბრმა ყაჯარი უფლისწული გამოსახულია იგივენაირი თავსაბურავით, იმავე გრძელი თეთრი წვერით და იმავე პოზაში მჯდომი, ოღონდ გრძელმკლავებიანი ხიფთანით შემოსილი და მარჯვენა ხელში „თახტიკით“ ანუ კრიალოსნით (Bamdad 1968, 377; Ghahreman 2015, I). უცნობი მხატვრის ამ ნამუშევარს თეირანის ერთ-ერთ კოლექციიდან ახლა უკვე ჩვენს მიერ აქ წარმოდგენილი ის აკვარელის პორტრეტიც ემატება, რომელიც შესრულებულია მხატვარ აყა ბალას მიერ და ინახება საქართველოს ეროვნულ მუზეუმის აღმოსავლურ კოლექციაში.

* ნაშრომის ელექტრონული ვერსიის ტექსტი მომწოდა მისმა ავტორმა ბ-ნმა დოქტორმა რუზბეკ ყაპრემანმა (კანადა), რისთვისაც გულითად მადლობას მოვასხენებ.

სურ. 1

სურ. 2

გამოყენებული ლიტერატურა:

- კომორიძე, ირინა, დგებუაძე, მარინა, ბერაძე, გრიგოლ. 2013. „ახალი მხატვრული ტენდენციები და პორტრეტის პრობლემა XIX საუკუნის ირანულ მინიატიურულ ხელოვნებაში“, *საქართველოს ეროვნული მუზეუმის მოამბე*, ტ. IV (49-B), საზოგადოებრივ მეცნიერებათა სერია. თბილისი: საქართველოს ეროვნული მუზეუმი: 432-461.
- Calmard, Jean. 2004. “MOHAMMAD SHAH QĀJĀR”, *Encyclopaedia Iranica* (იხ. ამ სტატიის ელექტრონული პუბლიკაცია: <http://www.iranicaonline.org/articles/mohammad-shah>).
- Greaves, Rose. 1991. “Iranian Relations with Great Britain and British India, 1798-1921”, *The Cambridge History of Iran*, Vol. 7, edited by Peter Avery, Gavin Hambly and Charles Melville. Cambridge: Cambridge University Press: 374-425.
- Hambly, Gavin R. G. 1991. “Iran during the Reign of Fath ‘Alī Shāh and Muhammad Shāh”, *The Cambridge History of Iran*, Vol. 7, edited by Peter Avery, Gavin Hambly and Charles Melville. Cambridge: Cambridge University Press: 144-173.
- Hambly, Gavin R. G. 1999. “FARMĀNFARMĀ, ḤOSAYN-‘ALĪ MĪRZĀ (1789-1835)”, *Encyclopaedia Iranica* (იხ. ამ სტატიის ელექტრონული პუბლიკაცია: <http://www.iranicaonline.org/articles/farmanfarma-hosayn-ali-mirza>).
- Poole, Reginald S. 1887. *The Coins of the Shāhs of Persia*. London: Longmans & Co.
- Rabino di Borgomale, H.L. 1945. *Coins, Medals and Seals of the Shāhs of Īrān, 1500-1941*. Hertford: S. Austin and Sons, Ltd.
- Sykes, Sir Percy M. 1915. *A History of Persia*, Vol. II. London: Macmillan and Co.
- Watson, Robert G. 1866. *A History of Persia from the Beginning of the Nineteenth Century to the Year 1858*. London: Smith, Elder and Co.
- Адамова, Адель Т. 1996. *Персидская живопись и рисунок XV-XX веков в собрании Эрмитажа. Каталог выставки*. Санкт-Петербург: Издательство “Славия”.
- Адамова, Адель Т. 2010. *Персидские рукописи, живопись и рисунок XV - начала XX века. Каталог коллекции*. Санкт-Петербург: Издательство Государственного Эрмитажа.
- “Aqa Bala Naqqash”. 1385/2006. *Aftab*, 22 Shahrivar 1385/13 September 2006 (იხ. ამ სტატიის ელექტრონული პუბლიკაცია: <http://www.aftabir.com/lifestyle/view/68302/آقا-بالا-نقاش>).
- ‘Azod al-Dowle, Soltan Ahmad Mirza 1376/1997. *Tarikh-e ‘Azodi, ba touzihat va ezafati az ‘Abd al-Hosayn Nava’i*. Tehran: Nashr-e ‘Elmi.
- Bamdad, Mehdi. 1347/1968. *Sharh-e hal-e rejāl-e Iran dar qarn-e 12, 13, 14-e hejri*, Vol. I. Tehran: Entesharat-e Zavvar.
- E‘tehad al-Saltane, ‘Aliqoli Mirza. 1370/1991. *Eksir al-Tavarikh*, be-ehteam-e Jamshid Kayanfar. Tehran: Nashr-e Wisman.
- Fasa’i, Haj Mirza Hasan Hosayni. 1367/1988. *Farsname-ye Naseri*, tashih va tahshiyeh az Mansur Rastgar Fasa’i, Vol. I. Tehran: Entesharat-e Amir Kabir.
- Ghadimi Gheydari, ‘Abbas. 1389/2010. “Bohran-e janeshini dar dowlat-e Qajar (az ta’sis ta jolus-e Mohammad Shah Qajar)”, *Pazhuheshha-ye Tarikhi*, Vol. II, No. 1 (5). Isfahan: Daneshkade-ye Adabiyat va ‘Olum-e Ensani-ye Daneshgah-e Esfahan: 87-106.
- Ghahreman, Rouzbeh. 2015-2018. “Navvab Hasan-‘Ali Mirza-ye Shoja’ al-Saltane (I-XXI)”, Qajar Heritage (<https://www.facebook.com/groups/602684319834522/permalink/604158156353805/>; <https://www.facebook.com/groups/602684319834522/permalink/1096458513790431/>).
- Hedayat, Rezaqoli Khan. 1380/2001. *Tarikh-e Rowzat al-Safa-ye Naseri*, tashih va tahshiyeh-ye Jamshid Kayanfar, Vol. X. Tehran: Entesharat-e Asatir.
- Jahangir Mirza. 1337/1958. *Tarikh-e No*, be-sa’i va ehtemam-e ‘Abbas Eqbal. Tehran: Entesharat-e ‘Elm.
- Karimzadeh Tabrizi, Mohammad-‘Ali. 1363/1985. *Ahval va asar-e naqqashan-e qadim-e Iran va barkhi az mashahir-e negargar-e Hend va ‘Osmani*, Vol. I. London.
- Khavari Shirazi, Mirza Fazlallah. 1380/2001. *Tarikh-e Zu ‘l-Qarnayn*, tashih va tahqiq: Naser Afshar-Far, Vol. II. Tehran: Entesharat-e Ketabkhane, Muzeh va Markaz-e Asnad-e Majles-e Showra-ye Eslami.

- Khurmuji, Mohammad Ja'far. 1344/1965. *Tarikh-e Qajar – Haqayeq al-Akhbar-e Naseri*, be-kushesh-e Hosayn Khadiv-Jam. Tehran: Entesharat-e Zavvar.
- Mo'allef Habibabadi, Mirza Mohammad-'Ali. 1364/1985. *Makarem al-Asar dar ahval-e rejal-e do qarn-e 13 va 14-e hejri*, Vol. I. Isfahan: Mo'assese-ye Nashr-e Nafayes-e Makhtutat.
- Rezaqoli Mirza. 1346/1967. *Safarname-ye Rezaqoli Mirza nave-ye Fath-'Ali Shah dar bare-ye ahval-e khod va 'amuha va baradaranash dar Iran va Orupa va vaqaye'-e salha-ye avval-e saltanat-e Mohammad Shah*, be-kushesh-e Asghar Farmanfarma'i Qajar va Sa'id Nafisi. Tehran: Entesharat-e Daneshgah-e Tehran.
- Sepehr, Mohammad-Taqi Lisan al-Molk. 1377/1998. *Nasekh al-Tavarikh: Tarikh-e Qajariye*, be-tashih-e Jamshid Kayanfar, Vol. II. Tehran: Entesharat-e Asatir.
- Towhidi, Faegh, Heidari, Ebrahim. 2017. *Gozaresh-e ma'muriyyat be keshvar-e Gorjestan tabestan-e 1378-e hejri shamsi*, Tehran: Pazhuheshgah-e Mirath-e Farhangi va Gardeshgari, 1396/2017.
- <http://tehranauction.com/auction/agha-bala-naghashbashi-naseri-era/>
- <https://nl.pinterest.com/pin/481603753889650336/>